

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

кандидата філологічних наук, доцента Шарманової Наталі Миколаївни на дисертацію Сціри Марії Андріївни на тему «Фразеологічні засоби вираження градуальності в українській мові (семантика, структура, прагматика)», представлену на здобуття доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 – Філологія

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Серед сучасних наукових підходів до вивчення мови варто акцентувати на прагматико-функційному їх спрямуванні, що найбільш виразно розкривають дослідження тих або тих лінгвістичних категорій. Досить цінним надбанням у цьому контексті є осмислення категорій, яким властиві універсальний характер, полістатусність, інтерпретативний модус симетричності / асиметричності вияву з позиції релятивізму, ментально-мовні способи кодування й декодування. Саме в такому контексті й виконана дисертаційна праця Марії Андріївни Сціри, що репрезентує градацію як самостійну логіко-поняттєву категорію й функційно-семантичну категорію мови, яка тісно пов'язана з іншими модусними, функційно-семантичними й функційно-граматичними категоріями й семантично сегментована крізь призму мовної царини, і зокрема фразеології мови, з чітким вираженням імпліцитних чи експліцитних когнітивно-семантичних концентрів.

Попри низку вітчизняних наукових розвідок та значні напрацювання в зарубіжній гуманітаристиці (філософії, логіці, культурології, лінгвістиці тощо), присвячені розробленню методології вивчення категорії градуальності в різних аспектах, – у сучасному українському мовознавстві залишаються недостатньо розробленими окремі прикладні питання вивчення градації як функційно-семантичної категорії. Оскільки фразеологічні ресурси вираження градуальності, спроектовані на двовекторність і варіювання вияву інтенсивності в освоєнні концептосфери буття етносу та її ментальну

трансляцію, не були об'єктом комплексного наукового дослідження, вважаємо тему дисертації актуальною та вмотивованою.

Задля обґрунтування комунікативно-прагматичної значущості фразем зі значенням градуальності, а відповідно й актуальності представленої на захист дисертаційної праці, М. А. Сціра обирає низку таких доказових позицій: а) акцент на функційно-семантичному модусі градуальності як практичному вираженні градації, основною функцією якої є ступенювання вияву ознаки (с. 23); б) окреслення парадигматичних відношень у системі фразеологічних одиниць (с. 24); в) окреслення недостатньої лінгвістичної відрефлексованості проблеми фразеологічної репрезентації градуальності, попри те, що в сучасному українському мовознавстві категорія градації вже детально вивчена, і зокрема за допомогою лексико-семантичних, словотвірних, синтаксичних, стилістичних засобів вираження градаційних відношень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Актуальність дисертаційної праці посилюється скоординованістю її теми з напрямками наукової роботи кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка в межах комплексної наукової теми «Українська мова у просторі і часі: лінгводидактичний, прагматичний і культурологічний аспекти» (номер державної реєстрації 0118U000618).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Незаперечною є наукова новизна дослідження, яка полягає в тому, що в дисертаційній праці М. А. Сціри вперше здійснено системне лінгвістичне вивчення українських фразеологізмів із семантикою градуальності (с. 22).

Зазначимо, що лінгвістичними інноваціями, поданими до захисту, стали запропонована здобувачкою класифікація фразеологічних одиниць із семою градуальності й упорядкований Словник фразеологічних антонімів із семою градуальності.

У роботі переосмислено й поглиблено теоретичні положення, які стосуються теоретичних засад дослідження градуальності як втілення градації, і власне, удосконалено також погляди на функційно-семантичну категорію градації у світлі фразеологічної репрезентації, методику опису мовних засобів вираження градуальності; відпрацьовано прийоми семантичного аналізу фразеологізмів шляхом виявлення в них сем градуальності; здійснено систематизацію досліджуваних лінгвем, укладено корпус фразеологічних одиниць за семантичною типологією, представленою такими фразеотематичними групами, як «Людина», «Абстрактні відношення», «Природа».

Дисертантка обґрунтовує вибір наукового апарату, залучає усталену термінологію з теми дослідження і вводить до наукового обігу нові поняття на позначення ступенів вияву градуальності у фразеологізмах, що дає змогу реалізувати мету й завдання дисертаційної праці, поглибити подальше розроблення градації як самостійної логіко-поняттєвої категорії та функційно-семантичної категорії, яка є особливим способом і результатом освоєння релятивного світу та потребує різноаспектного вивчення.

Нові факти одержані здобувачем.

Задля досягнення поставленої мети Марія Андріївна визначає й розв'язує конкретні пошуково-дослідницькі завдання в межах обраної проблематики.

Методологічним підґрунтям рецензованої праці є положення про те, що в сучасному мовознавстві 1) градацію потрактовано як універсальну функційно-семантичну категорію з виразними функційними можливостями, до яких науковці уналежнюють інтерпретативність, комунікативну зорієнтованість, участь у структуруванні інформації на рівні когнітивно-концептуальних складників; 2) фразеологізм є лексично неподільним, стійким, цілісним за значенням сполученням слів, що відтворюється в мовленні й комунікації як модусах існування мови й надає емоційно-експресивної оцінки явищам об'єктивної реальності.

Відповідно, усе це дало підстави провести комплексний аналіз семантики, структури і прагматики фразеологічних засобів вираження градуальності в українській мові.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, опублікованих працях.

На основі аналізу тексту дисертаційної праці й публікацій Марії Андріївни Сціри можемо зробити висновок щодо обґрунтованості наукових положень і висновків.

Дисертація підтверджує повноту опублікування основних положень через апробацію на 6 конференціях різних рівнів. Крім того, окремі складові дисертації обговорено на засіданнях науково-методичних семінарів кафедри українського прикладного мовознавства і звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Основні результати дисертації висвітлено в 6 одноосібних публікаціях, із них 4 – це статті у наукових фахових виданнях України, 1 – у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, 1 – тези у збірниках матеріалів міжнародних конференцій. Відтак обсяг і зміст надрукованих праць свідчать про системну роботу дисертантки над темою дослідження.

Дисертаційна праця ґрунтується на належній джерельній базі, яка охоплює 2220 фразеологічних одиниць, вибраних з академічних лексикографічних (зокрема і фразеографічних) праць.

Досягненню поставленої мети та реалізації завдань дослідження слугували відповідна методологія дослідження, обумовлена характером досліджуваних явищ. Підготовлена дисертація представляє перетин різних напрямів і підходів в осмисленні фразеологізмів із градуальною семою – комунікативно-прагматичного, функційного, лінгвокультурологічного, когнітивного. За основу взято системно-діяльнісний принцип, сформований поєднанням засад комунікативно-функційного і структурно-системного

підходів. У вступі докладно описано застосовані методи дослідження; на кожному з етапів дослідження обрано відповідний метод та застосована методика наукового аналізу мовного матеріалу.

Варто наголосити на продуманій структурі дисертаційної праці, яка представлена вступом, трьома розділами з висновками до кожного з них, загальними висновками, бібліографічним списком і низкою додатків. Відстежується системний підхід М. А. Сціри до предмета лінгвістичного дослідження, достовірність опису матеріалу. Кількісні показники фактичного матеріалу дають змогу розв'язати поставлені здобувачкою завдання.

У вступній частині тексту дисертації викладено необхідні положення щодо актуальності дослідження, його мети, завдань, об'єкта і предмета, наукової новизни, теоретичного значення та практичної цінності. Акцентовано увагу на особистому науковому доробкові, що став теоретичним і прикладним підґрунтям пропонованої до захисту наукової праці; подано відомості про структуру роботи, апробацію та публікації.

Перший розділ (*«Теоретичні засади, методи й аспекти дослідження градуальності»*) присвячено теоретичним аспектам досліджуваної проблематики, де дисертантка подає опис термінологічного апарату, обґрунтовує низку понять і визначає методологічну основу дисертаційної роботи, необхідну задля опису мовного матеріалу, а саме осмислення сутності функційно-семантичної категорії (с. 26–44),

Задля теоретичного підґрунтя своєї роботи Марія Андріївна обрала праці зарубіжних і вітчизняних науковців, саме тому висунуті й осмисленні теоретичні положення супроводжуються відповідним аналізом наукової літератури, власно оцінкою дисертантки провідних підходів і поглядів учених. Авторка мотивує обрання тієї чи тієї вихідної теоретичної бази, що проєктує на реалізацію власне прикладних завдань у другому і третьому розділах.

Дослідницька позиція дисертантки чітко відстежується в аналізі наявних у сучасному мовознавстві концепцій градації з обранням найбільш

оптимального формулювання задля розуміння її логіко-філософської та лінгвальної сутності. Зауважимо, що здобувачка припускається певного дублювання в поняттєвому апараті з теми дослідження, а саме: *функційно-семантична категорія* і *функціонально-семантична категорія* (с. 23) і под.

Другий розділ (*«Вираження градуальної семантики засобами фразеології»*) репрезентує вербалізацію градуальності засобами фразеологічної царини мови. У цьому розділі здійснено інтегрований аналіз української фразеосистеми в аспекті розгляду різнопланових питань, пов'язаних із розумінням фразеологічної картини світу (с. 44–47), фразеотворення, інтегральних і диференційних ознак фразеологічної одиниці (с. 47–57), лексикографуванням фразеологізмів (с. 58–63), системними відношеннями між фразеологізмами із семою градуальності (с. 63–76).

Переконливим вважаємо виклад теоретичних проблем фразеології, актуальних для розуміння лінгвокультурної природи цих мовних одиниць і вияву градуальності в них. Щоправда, у цій частині другого розділу (підрозділи 2.2, 2.3) загальновідому інформацію можна було б лаконізувати за рахунок базових, аксіоматичних понять із фразеології, критеріїв їх розмежування з нефразеологічними явищами, підстави систематизації та лексикографування.

Позитивне враження справляє і те, що здобувачка розглядає систему опису фразеологічних одиниць із семою градуальності, аналізує різні лексичні і словотворчі засоби, що вказують на підвищення або зниження градації. Саме тому М. А. Сціра подає опис семантичної структури фраземи, застосовуючи візуальний спосіб сприйняття представленого матеріалу.

Логіка викладу третього розділу (*«Системна організація фразеологізмів із градуальною семантикою»*) ґрунтована на висвітлених у попередніх частинах дисертації теоретичних і прикладних аспектах дослідження. Зауважимо також, що саме в цьому розділі найбільш презентабельно і розлого представлено прикладний аспект вивчення градації на матеріалі української фразеології, розкрито принципи ідеографічного

опису фразеологізмів і здійснено їх систематизацію за такими фразеотематичними групами, як «Людина», «Абстрактні відношення», «Природа», кожна з яких піддається структуруванню відповідно до ступенів вияву ознаки.

Імпонує в описі мовного матеріалу й те, що дослідниця вдається до семантичного аналізу градусем, беручи до уваги і поверхові, і глибинні структури лінгвальної одиниці, за якою відстежується наростання чи зменшення інтенсивності вияву ознаки того чи того лінгвокультурного образу, явища, події тощо.

Загальні висновки до роботи є вмотивованими, ґрунтуються на перевірених результатах, викладених у кожному з розділів, розкривають зміст проведеного дослідження й узгоджуються з поставленими у вступі завданнями.

На особливу увагу заслуговують дев'ять додатків, які відображають зміст та основні положення рецензованої роботи, ступінь її апробації та суттєво доповнюють викладені в основному змісті дисертації теоретичні і прикладні положення.

Оцінка змісту та завершеності дисертації.

На позитивну оцінку заслуговує ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків. Їхня достовірність і новизна підтверджується конкретним змістом і результатами дослідження.

Окреслені вище методологічні засади й методика дослідження засвідчують ступінь переконливості наукових положень і верифікації висновків, що дає нам змогу висновкувати й належно оцінити вибудовану дисертанткою цілісну матрицю лінгвістичного пізнання.

Дисертаційна робота Марії Андріївни Сціри містить раніше незахищені положення, а обґрунтовані результати розв'язують актуальну наукову проблему. У вступі чітко окреслено методологічний апарат дослідження, мета й завдання погодженні зі структурою та висновками роботи. Загальні висновки ґрунтуються на результатах, викладених у кожному з трьох

розділів, розкривають зміст проведеного дослідження й узгоджуються з поставленими у вступі завданнями. Це засвідчує той факт, що мета дисертаційної праці досягнута. Додатки суттєво доповнюють основний зміст роботи. Список використаних джерел демонструє міцне наукове підґрунтя дисертації.

Дискусійні положення й зауваження щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи отримані результати дослідження, їх наукову новизну, теоретичну і практичну значущість дисертаційної праці Марії Андріївни Сціри, водночас вважаємо за доцільне висловити окремі дискусійні положення й побажання:

1. Дисертантка тлумачить градацію як функційно-семантичну категорію (с.23), зазначає, що градація є найбільш поширеним способом організації синонімних рядів (с.24), зауважує, що поширеним також є визначення градації як стилістичної чи риторичної фігури (с.29–30). Виникає питання, чи замислювалася авторка над можливістю розмежувати вживання цього слова в різних значеннях, щоб уникнути багатозначності, і яке поняттєве навантаження має вживана лексема «градування». У цьому ж контексті хотілося б почути міркування дисертантки стосовно використання в роботі атрибутів «градаційний» і «градуальний».

2. У другому розділі дисертації занадто багато уваги приділено опису загальних понять фразеології. Задля підвищення якості сприйняття представленого матеріалу, на нашу думку, варто було б детальніше зупинитися на прийомі візуалізації та розкрити власну структурно-логічну схему організації фразеологізмів із семою градуальності, яка б повніше відобразила взаємозв'язок та наступність базових понять, на які спирається дисертантка.

3. У підрозділі 2.4 достатньо повно описано систему лексичних градаторів і згадано також про словотворчі градатори (с. 32, 67, 210, 262), проте нам не вдалося виявити в тексті дисертації фразеологічних одиниць, у

яких сему градуальності виділено саме на підставі морфемного (чи словотвірного) аналізу.

4. У третьому розділі авторка виділяє градусеми не лише на основі аналізу значення фразеологізму, але й орієнтуючись на значення складників самої ФО (підрозділ 3.5). Однак презентований опис не містить достатнього теоретичного обґрунтування, що не підкріплено і відповідним узагальненням.

5. Спостерігаємо в роботі підміну термінологічного апарату, як-от; *фразеологічного рівня мови* (с. 23), що викликає подив щодо усвідомлення дисертанткою ієрархії та структури мовної системи, ґрунтованому на працях із загального мовознавства.

6. У роботі наявна низка технічних недоглядів й окремих мовних огріхів на кшталт: *«Вибір теми визначений потребою проаналізувати з боку семантики, структурної організації та практичного застосування фразеологічні засоби вираження градуальних відношень»* (с. 20); *«Основні положення дисертаційної роботи та результати дослідження опубліковано у п'яти статтях, з них – одна у закордонному науковому журналі»* (с. 24–25) і под.

7. Уважаємо досить важливим практичним результатом роботи укладений Словник фразеологічних антонімів із семою градуальності (Додаток Б), хоч це радше матеріали до словника. На наш погляд, цю роботу варто продовжити і на опрацьованому в дисертації матеріалі укласти й підготувати до видання повний словник такого типу, використавши форму градуальної шкали та доповнивши сучасним ілюстративним матеріалом.

Висловлені побажання мають дискусійний характер, а зауваження не знижують загальної позитивної оцінки наукового рівня представленої дисертаційної роботи і не ставлять під сумнів достовірність отриманих результатів.

Висновок про відповідність дисертації чинним вимогам.

Дисертаційна праця Сціри Марії Андріївни **«Фразеологічні засоби вираження градуальності в українській мові (семантика, структура, прагматика)»** є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що

має вагоме теоретичне і практичне значення для розвитку мовознавчої царини, містить науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що розв'язують актуальні проблеми філологічної науки.

Дисертація, подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає спеціальності 035 Філологія та вимогам до оформлення дисертації, які затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (з наступними змінами), і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка, Сціра Марія Андріївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Опонент:
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Криворізького державного
педагогічного університету

Наталя ШАРМАНОВА